

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Л. Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ
ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ЕВРАЗИЙСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ
УНИВЕРСИТЕТ ИМ. Л. Н. ГУМИЛЕВА
GUMILYOV EURASIAN
NATIONAL UNIVERSITY

Студенттер мен жас ғалымдардың
«Ғылым және білім - 2015»
атты X Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
X Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«Наука и образование - 2015»

PROCEEDINGS
of the X International Scientific Conference
for students and young scholars
«Science and education - 2015»

УДК 001:37.0
ББК72+74.04
Ғ 96

Ғ96

«Ғылым және білім – 2015» атты студенттер мен жас ғалымдардың X Халық. ғыл. конф. = X Межд. науч. конф. студентов и молодых ученых «Наука и образование - 2015» = The X International Scientific Conference for students and young scholars «Science and education - 2015». – Астана: <http://www.eni.kz/ru/nauka/nauka-i-obrazovanie-2015/>, 2015. – 7419 стр. қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-9965-31-695-1

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001:37.0
ББК 72+74.04

ISBN 978-9965-31-695-1

©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2015

году было только 196 врачей, 1800 больничных коек, 96 амбулаторных учреждений и 46 аптек[5, с. 76]. Бедность и недостаточность медицинской помощи для подавляющего большинства населения постоянно служили источником санитарно-эпидемического неблагополучия и были причиной широкого распространения опасных инфекционных заболеваний и высокой смертности населения.

Список использованных источников:

1. Очерки истории здравоохранения СССР. Москва. 1957, -235 с.
2. Государственный архив Акмолинской области. Ф. 212. Оп. 1. Д. 1.
3. Государственный архив г. Астаны. Ф. 246. Оп. 1. Д. 37.
4. Государственный архив г. Астаны. Ф. 82. Оп. 2. Д. 100.
5. Субханбердин С.Х. Развитие аптечного дела в Казахстане. Алматы. 1965

9.2 Қазіргі археология және этнология ғылымындағы өзекті мәселелер

УДК 902

ҚАЗАҚ АЛТАЙЫНДАҒЫ ОРТА ҒАСЫРЛЫҚ ТҮРКІЛЕРДІҢ ДҮНИЕТАНЫМЫНДАҒЫ БҰҒЫ БЕЙНЕСІ

Айтбаев Асқар Байзақұлы, Жалмағанбетов Жалғас Мәлікұлы
askaraitbayev@gmail.com

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті докторанттары, Астана,
Қазақстан

3. Самашев басқарған А.Х. Марғұлан атындағы археология институтының филиалының Қарақаба экспедициясының 2013 жылғы жұмыстарының нәтижесінде Шығыс Қазақстан Облысының Катонқарағай ауданындағы ескерткіштер зерттелді. Зерттеу жұмыстары Қарақаба өзенінің ұзындығы шамамен 15 км, ал ені шамамен 2 км болатын алаңда жүргізілді. Зерттелген ерте орта ғасырлық ескерткіштердің ішінде Қарақаба I қорғандар тобының № 9 қорғаны ерекше назар аудартты.

Кескіні бойынша төртбұрышты, өлшемдері 10 x 11 м. болып келеді. Үйінді көлемі үлкен емес көгілдір және сұр түсті уатылған тастардан үйілген. Тастарды тазалағаннан кейін бұрыштары айқындалған төртбұрышты тастан қаланға қоршау анықталды. Оның өлшемдері тұстар бойынша СШ-ОБ – 10 м, ОШ-СБ – 10,4 м. Конструкциясы көкжиек тұстарына бағытталып, плитка тәрізді тастардан қаланған. Адамды жылқымен бірге жерлеген, бірақ жылқы адаммен бір деңгейде емес, адамнан біраз жоғары жерленген.

Адам басы шығысқа қаратылып, шалқасынын жатқызылып жерленген. Жерленген адамның оң жағында қару-жарақтары: садақ, семсер, қорамсақ жебе ұштарымен қойылған (Самашев, Чотбаев, Жалмағанбетов және тб., 2013, 164 б). Қорамсаның үстінде төртбұрыш пішінді бұғы бейнесі бар алтынмен жалатылған күміс айылбас орналасқан. Айылбас садақтың былғары қынын әрлендірген, себебі айылбас теріс жағымен емес қорамсаға бет жағымен қаратылған. Одан басқа қорамсаның қасынан сондай стильде жасалған тағы бір айылбас табылды. Өлшемі 2,5 x 2,5 см жұқа бедерлі шаршы пішінді айылбас (сурет), жақтау ішінде қозғалыстағы бұғы бейнеленген.

Бұғы мүсіні толығымен барлық жағынан жақтаумен шектеседі, мүсін солдан оңға жүрген болып көрсетіледі, мүйіз тармақтары анық көрсетілген, төрт тармағы барлық дене ұзындығына созылған, астыңғы тармағы денесімен жанасады. Бұғы бейнесі шынайы, басы үлкен емес, құлағы, көзі айқындалған, ауызы ашып көрсетілген, мойны жуан, ірі денелі, құйрығы қысқа, алдыңғы оң аяғы артқы оң аяғына тиген, қозғалыста екені анық көрсетілген, тұяқтары да айқын бейнеленген. Айылбаста марал бейнеленген деп болжам жасалады. Айылбастың жақтауы шаршы пішінді ортасында терең емес науа тәрізді ойығы бар. Назар аударатыны бір бүйір жақтауы көлбеу орналасқан. Бұйым былғарыға төртеуі төрт бұрышында, біреуі отрасында орналасқан бес шеге тәріздес өзекшемен бекітіледі. Зертеушілер айылбасты белдікке өзекшенің бастарын майыстырып немесе бастарын жапыру тәсілдерімен бекіткенін атап көрсетті. (Горбунова, 2003, 112 б.). Айылбас құйлып жасалып, алтынмен апталған, алтын тек беткі жағында ғана сақталған.

Бұғы көшпенділер өнерінде ең кең тараған бейнелердің бірі: олардың бейнелері қару-жарақ пен ат әбзелдерін безендірген, айна мен киімдерді, жартастар мен тас беттеріне ойып салынған. Бұғы тек Еуразияның көшпенді тайпаларында ғана емес Азия мен Еуропаның халықтарының қадірленетін жануар болған.

Бұғы бейнесі ертелерден бастау алады, тас дәуірінде, адамдар аңшылық және терімшілікпен айналысқан ерте темір дәуірінен басталады. Әр бір ерте темір дәуірінің Берел және Шілікті сияқты ескерткіштерінде бұғы бейнесі ат әбзелдерімен киімдердің әшекейі ретінде кездеседі. Түрікілердің дүниетанымында бұл жануар туралы тәңірге, күнге табынумен байланысты көне көз қарастар сақталып қалынған. Бұғы бейнесі ертеректегі өнерде кеңінен тараған, бұғының адам өміріндегі (діни, мифологиялық) орнын көрсетеді.

Г.Г. Король Саян-Алтай өңіріндегі шамалы торевтика анализ негізінде зооморфты безендіру типін зерттеді. Негізінен атты жауынгердің белдік әшекейлерін (түсті металдан жасалған жүген мен белдіктер), бұғыға ерекше назар аударылған (Г.Г. Король, 2008, бет 138).

Ю.П. Алехинның 1994 ж. жұмыстар нәтижесі көрсетілген, зертеуші екі қабірден тұратын Кандратьевка IV қорғандар тобының № 2 қорғанды суреттейді. №2 қабірде (баланың) жерленгеннің басының астынан қоладан құйылған айылбастар табылған, бір бөлігі

алқа ретінде қалғаны бас киімге тігілген (Алехин Ю.П., 1998, 201-202 бет). Табылған олжалардың ішінде солдан оңға жүріп бара жатқан бұғы бейнеленген қола айылбас бар. Кондратьев IV қорғандар тобының № 2 қорғанындағы айылбастағы бұғының стилдік бейнелеуі Қарақаба I қорғандар тобының № 9 қорғандағы айылбас ұқсас. Қимақ ақсүйегіне тұрғызылған қорған IX-X ғасырға жатқызылады.

Зооморфты зергерлеу типінің ортағасырлық көшпенділер өнерінде өз ықпалын жойып, екінші орынға түскеніне қарамастан, бұғы бейнесін қимақтар кезіндегі жерлеуде кездестіруге болады.

Зевакин қорғанын қазу кезінде № 254 қорғанынан Ф.Х. Арслановамен белдікке тағылатын жүгіріп бара жатқан бұғы мен оны қуған екі арыстан бейнесі бар 12 ұштық (айылбастар) табылды (Арсланова Ф.Х., 2013, 44 б.). Сол жылдары Шемонайха ауданы, Орловка аулына қарсы беттегі қорғанды Арсланова Ф.Х. қазды. Бұл жерден былғары белбеудің бөлігі, төртбұрышты айылбастың орны мен өзекшелері сақталып қалынған (Арсланова Ф.Х., 2013, 191 б.). Былғары белбеудің реконструкция нәтижесінде айылбаста бір-біріне қарама-қарсы тұрған екі бұғы бейнесін көруге болады. Айылбас санын, белдік ұштарын, олардың бекіту тәсілдерін ескере отырып автор оларды түркілердің ерте типтегі белдіктеріне жатқызады, ал жерлеудің өзі VIII-IX ғасырға жатқызады. Тағы бір ұқсастық ретінде Алтайдағы Ұзынтал қорымының № 2 қорғанында табылған белдік ұштарын атауға болады. Беткі жағында «өсінділер арасында шоғырланған кермарал» бейнеленген (Савинов, 1982, 107 б.). Ұзынтал қорымы IX-Xғ жатады.

Осы мақалада біз Қарақаба I қорымының № 9 қорғанынан табылған археологиялық материал негізінде ортағасыр көшпенділер өнеріндегі бұғы бейнесін көрсетуге әрекеттендік. Бұғы бейнесі, басқада зооморфты әрлеу типі сияқты ортағасырлық көшпенділер өнерінде екінші орынға ауысып, өсімдік типті өрнектерге орын берді. Бұғы бейнесі көне түркілердің діни, мифологиялық әлемінің көрнісі болып табылады. Белгілі себептердің бірі бұғының Дүние ағашымен байланысы.

Қолданылған әдебиет:

1. Алехин Ю.П. Курган кимакской знати на Рудном Алтае // Сохранение и изучение культурного наследия Алтайского края. – Барнаул, 1998 – С. 201-203
2. Арсланова Ф.Х. Очерки средневековой археологии Верхнего Прииртышья. Материалы и исследования по археологии Казахстана. Т.3. – Астана, 2013. – с. 405
3. Горбунова Т.Г. Наконечники ремней конского снаряжения раннесредневековых памятников Алтая (классификация и типология) // Древности Алтая. Межвузовский сборник научных трудов – Вып. 11. – Горно-Алтайск, 2003. – С. 112-123
4. Король Г.Г. Искусство средневековых кочевников Евразии. Очерки. – М.; Кемерово: Кузбассвуиздат, 2008, с. 332.
5. Савинов Д.Г. Древнетюркские курганы Узунтала // Археология Северной Евразии. – Новосибирск, 1982. – С. 102-122
6. Самашев З., Чотбаев А. Е., Жалмаганбетов Ж.М., Хасенова Б.М., Киясбек Г., Ахметов М.Г. Исследования древнетюркских памятников на Каракабе // Труды филиала Института археологии им. Ах. Маргулана в г. Астана. Издательская группа ФИА им. А.Х. Маргулана 2012. – Т.2. 302 с. – 167-167 сс.

УДК 902

ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ҚАЛАЛАР-ТӘУЕЛСІЗДІК ДІНГЕГІ

Балчих Айтолқын Өмірбекқызы

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің 3 курс студенті, Астана,
Қазақстан

Ғылыми жетекшісі - т.ғ.к., доцент Ұ.Ұ.Үмітқалиев.